

УДК: 81+81.42+811.111+811.133.1+811.161.2

Жук К. А.

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ АВТОРСЬКОЇ МОДАЛЬНОСТІ У НАУКОВОМУ ЛІНГВІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Стаття присвячена вивченню та аналізу універсальних і культурно-специфічних особливостей лексико-граматичних засобів вираження авторської модальності в науковому лінгвістичному дискурсі.

Ключові слова: суб'єктивна авторська модальність, науковий дискурс, лінгвістична стаття.

Жук Е. А. Средства выражения авторской модальности в научном лингвистическом дискурсе (на материале французского, английского и украинского языков). Статья посвящена изучению и анализу универсальных и культурно-специфических особенностей лексико-грамматических способов выражения авторской модальности в научном лингвистическом дискурсе.

Ключевые слова: субъективная авторская модальность, научный дискурс, лингвистическая статья.

Zhuk E. A. The ways of expressing the author's modality in academic linguistic discourse (based on of French, English and Ukrainian). The article is dedicated to the investigation and analysis of universal and culturally specific particularities of the lexical-grammatical ways of expressing the author's modality in academic linguistic discourse.

Key words: subjective author's modality, academic discourse, linguistic article.

Починаючи з середини ХХ ст. категорія модальності є одним з центральних об'єктів лінгвістичних досліджень [1; 3; 5; 7].

В основі категорії модальності лежать універсальні категорії логіки, що організовують раціональну свідомість і на які накладаються оцінні й емоційно-експресивні відтінки смислу. Категорія модальності розглядається як категорія, що охоплює цільову комунікативну настанову автора і категорію оцінки [10, 110].

В лінгвістиці розрізняють об'єктивну та суб'єктивну модальності. Об'єктивна модальність – граматикалізована способами дії дієслів: дійсним-реальним, пов'язаним із часовою конкретизацією, та ірреальним – умовним і наказовим, суб'єктивна модальність виражається у реченні такими повнозначними словами зі значенням модальності, як перформативні модальні дієслова, іменники, прикметники, вставні слова, частки, інтонація, порядок слів, синтаксичні конструкції тощо [8, 462].

Семантичні відмінності між епістемічною суб'єктивною та об'єктивною модальностями є дуже суттєвими. Речення, що модалізуються об'єктивно, встановлюють факти і, таким чином, можуть спростовуватися або викликати сумнів; суб'єктивні епістемічні речення, в свою чергу, висловлюють переконання автора і не є констатацією фактів [11, 591].

Отже, суб'єктивна модальність виражає ставлення автора до повідомлення: впевненість або невпевненість, згоду чи незгоду. При суб'єктивній модальності стає неможливим заперечувати чи брати під сумнів інформацію, представлену автором, адже кожен має право на суб'єктивну думку, чи то вона є коректною чи ні.

Іншим провідним напрямом сучасного мовознавства є вивчення дискурсу як лінгвістичного феномену. Нерідко поняття "дискурс" визначається лінгвістами через поняття "текст". Так Ю.С. Степанов розглядає текст як фрагмент, базову одиницю дискурсу [10]. Н. Д. Арутюнова та П. Серіо розуміють дискурс як сукупність текстів, що об'єднуються за тією чи іншою ознакою [2; 9]. Е. Бенвеніст вважає текст результатом функціонування дискурсу [4]. Т. М. Ніколаєва ототожнює дискурс і текст [6].

Ми дотримуємося такого визначення дискурсу: "Дискурс – зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників – онтологічних, соціокультурних, психолінгвістичних тощо; текст, занурений у життя... зразок мовної поведінки в певній соціальній сфері, що має відповідний набір змінних" [8, 120-121].

Дискурс – це текст, "занурений у життя", "мова у житті", тобто текст як результат цілеспрямованої соціальної дії, як фокус дій мовних і мовленнєвих, соціокультурних і прагматичних, когнітивних і психологічних факторів [2, 136-137]. Виходячи з цього, наукову статтю можна вважати найкращим прикладом "живої" наукової комунікації, тобто дискурсу. Адже у статтях у сконцентрованій формі представлені результати досліджень, які нерідко викликають цілу низку реакцій у науковому середовищі, що працює в тій чи іншій сфері. Завдяки цьому можемо констатувати наявність чотирьох головних компонентів комунікативної ситуації: двох комунікантів, змісту висловлювання й дійсності, у якій комунікація відбувається. Всі ці чотири компоненти поєднуються модальністю. Саме ця характеристика наукового дискурсу залишається сьогодні мало дослідженою, чим був зумовлений вибір теми даного дослідження і що визначає його актуальність і новизну.

Об'єктом нашого дослідження є категорія авторської модальності, реалізована у сучасному науковому дискурсі.

Предметом дослідження є лексико-граматичні засоби вираження суб'єктивної модальності у лінгвістичних статтях сучасного наукового дискурсу французькою, англійською та українською мовами.

Виявлення та аналіз мовних засобів вираження суб'єктивної модальності у науковому дискурсі становить **мету дослідження**.

Матеріалом дослідження є франкомовні, англomовні та україномовні наукові статті з лінгвістичної проблематики. До корпусу, об'ємом у 30 текстів (по 10 на кожну мову), увійшли статті, надруковані у наукових лінгвістичних виданнях у період з 2000 по 2011 рр.

Зазначимо, що структура франкомовних, англomовних та україномовних статей у цілому однакова. Вона відповідає існуючим стандартам та вимогам щодо представлення статей у наукових виданнях. Наукові статті містять такі обов'язкові компоненти: 1. Анотацію (стислу інформацію про те, що зробив автор); 2. Вступну частину (в якій формулюються предмет вивчення,

актуальність даного дослідження та його новизна); 3. Дані про методику дослідження; 4. Власне дослідницьку частину (результати, отримані в процесі дослідження); 5. Висновки і рекомендації; 6. Список використаної літератури.

Проте англomовна та франкомовна стаття може містити дві факультативні частини: подяку (в якій автор дякує тим, хто допоміг йому у здійсненні дослідження) та додаток (25). Ці частини надають статті менш формального характеру, часто мають емоційне забарвлення, наближають автора до читача.

Натомість, перед початком україномовної статті обов'язковим є перелік ключових слів, загальна кількість яких повинна бути не менше трьох і не більше десяти.

Зауважимо, що в досліджених англomовних статтях спостерігається найбільший список використаної літератури, так в одному з аналізованих текстів бібліографія налічує 95 позицій (25).

Модальність – це комплексна категорія, яка реалізується на інтонаційному, морфологічному, синтаксичному та лексичному рівнях. У даній статті ми обмежуємось морфологічним та лексичним рівнями реалізації суб'єктивної авторської модальності.

Невід'ємною частиною наукового дискурсу є модальні слова та словосполучення, що виражають емоційно-емотивне ставлення мовця до повідомлення, тобто суб'єктивну авторську модальність, яка передбачає посилення експресивної оцінки. Найбільш вживаними у досліджених текстах є модальні слова та словосполучення, що відносяться до семантичної групи "переконаність / невпевненість". Наведемо приклади:

А) переконаність:

*"Дискурс, – **безумовно**, дітище свого часу, тобто весь стиль проведення дискурсивної діяльності й всі його особливості визначаються передусім станом суспільства і тими соціальними ролями, які в цьому суспільстві може грати людина" (17, 65).*

*"This is not to deny, **of course**, that individual factors such as experience, or professional rank affect the choices made by particular writers in their moment-by-moment composing" (19, 236).*

"Il serait évidemment indispensable, en particulier pour l' étude du fonctionnement discursif, d' élargir le champ d'observation à d'autres locutions d'un emploi très proche de celles que nous venons d'examiner" (16, 91).

Б) невпевненість:

*"Визнання того, що смисли формуються у взаємодії цілого комплексу мовних та екстралінгвальних чинників, уже стало аксіоматичним, поділяється, **мабуть**, усіма дослідниками в цій галузі" (12, 4).*

*"However, on the basis of what has been described above, **it is likely** that these tendencies depend on whether a person has a holistic or an analytic cognitive style" (20, 245).*

*"Pour des raisons de facilité édidactique et de programmation informatique, **il est probable** qu'un regroupement des différentes formulations possibles devrait se faire en fonction des catégories traditionnelles d'expression de la modalité" (23, 4).*

В науковому тексті позитивна чи негативна оцінка присутня в тому, що автор експліцитно чи імпліцитно вказує на свою згоду чи незгоду з думкою інших вчених. Зазначимо, що в аналізованих статтях наявна невелика кількість прикладів негативної оцінки, вони складають лише 8% від загальної кількості оцінних суджень. Це пояснюється тим, що автор згадує вчених або наукові течії, з якими він співпрацює чи на основі яких будує своє дослідження. Загальноприйнятим є скоріше зовсім не наводити протилежну думку, аніж згадувати її в негативному чи критичному аспектах. Хоча, звісно, іноді наукові статті написані у формі критичної відповіді опоненту, в такому разі зустрічаємо приклади незгоди, які, однак, частіше виражені імпліцитно. Іноді негативна оцінка відноситься до групи опонентів, що не називаються, в такому разі автор може використовувати прийом вдаваного незнання чи нерозуміння чужого погляду. Наведемо кілька прикладів вираження у наукових статтях оцінки чужої думки:

А) згода:

"Так само **не можна не погодитися** з думкою В.З. Панфілова, який **слухно** зауважує...; Нам **видається слухним** встановлення інваріантного значення модальності" (15, 76).

"**It is generally recognized** that any act of writing is embedded in wider social and discursive practices which carry assumptions about participant relationships and how these should be structured and negotiated (Lemke 1995)" (19, 21).

"**Il est vrai** que tout locuteur qui recourt à la stratégie du discours rapporté direct cherche à faire accréditer l'idée que les propos qu'il "rapporte" sont effectivement fidèles à des propos tenus " (24, 98).

Б) незгода:

"Інколи різниця між усною та письмовою формами використання мови прирівнюється до різниці між дискурсом та текстом, проте таке отождолення двох різних протиставлень **невиправдане**" (13, 65).

"...I **would argue** that the methods of author attribution discussed above **do meet** the four Daubert criteria" (17, 444).

"Mais, **contrairement à Genette**, nous pensons que l'attribution de ces perceptions représentées n'est pas équivalente à une " focalisation zéro ", au sens où il s'agirait ici d'une absence de focalisation" (22, 31).

Іншою характерною властивістю наукової статті виступає прийом діалогізації, коли автор передбачає ймовірні відповіді опонентів, а потім спростовує їхні тези, наводячи докази свого погляду, або використовує питальні конструкції, наче звертаючись до читача:

"**З огляду на сказане, постає ще одне запитання:** чому при розмаїтті існуючих в різних мовах граматичних форм займенників, категорія особи всюди залишається тричленною структурою?" (14, 24).

"The previous sentence expresses a pragmatic judgment I unhesitatingly make; **the reader must ask themselves if they agree**" (18, 296).

"**On pourrait nous reprocher** l'hétérogénéité des données interdisant toute généralisation pour un genre déterminé. En fait, nous avons souhaité montrer que l'analyse multidimensionnelle des discours pouvait intéresser des formes génériques fort différentes..." (24, 109).

Незважаючи на те, що в цілому текст наукової статті має нейтральний характер, мовну особистість автора можна простежити через використання емоційно-забарвлених слів та висловів:

"Перша **вдала** спроба комплексної, всебічної характеристики модальності у російському мовознавстві належить В. В. Виноградову..." (15, 77).

"This is a social constructivist position. Covering the same ground, the more **flamboyant**" (25, 109).

"Si, en contexte narratif, "o...fère à un focalisateur explicite ou identifiable p...rences sur la base d...renciation, **pourquoi diable** le refus de lever explicitement l'ami...!" (22, 32).

Поширеним є використання дієслів у формі наказового способу, що мають інтимізує-контактовстановлююче значення та дають змогу авторові зробити читача активним учасником діалогу: *examinons, commençons par, supposons que, imaginons, reprenons, revenons-en, let's look, imagine, suppose, подивимось, припустимо, згадаємо, обмежимося та ін..*

Для всіх досліджених статей характерним є використання займенника першої особи множини. Проте зауважимо, що в україномовних статтях особовий займенник першої особи однини не використовується взагалі, в той час як в англійських та французьких статтях він іноді вживається, що робить виклад більш персоніфікованим:

"Puis **je** m'intéresserai à leur valeur sémantique, en les comparant notamment aux constructions en comme à interprétation temporelle ou causale" (21, 83).

"I thus note an ironic role reversal " (25, 103).

Проведений аналіз дозволяє констатувати, що мовні засоби вираження авторської модальності у досліджених наукових статтях мають як універсальні, так і культурно-специфічні ознаки. Універсальними є такі засоби вираження авторської модальності: широке використання модальних слів та словосполучень, експліцитно чи імпліцитно виражена оцінка автора, вживання займенника першої особи множини, дієслів у формі наказового способу та прийому діалогізації. Культурно-специфічною ознакою можна вважати відсутність особового займенника першої особи однини та мінімальну кількість емоційно-забарвлених слів та висловів в україномовних статтях.

У цілому ж, можна говорити про універсальну комунікативну значущість категорії авторської модальності при передачі наукової інформації французькою, англійською та українською мовами.

Серед перспектив подальших досліджень зазначимо вивчення синтаксичних засобів вираження суб'єктивної модальності у французьких, англійських та україномовних лінгвістичних статтях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В. Г. О модальности предложения / В. Г. Адмони // Учёные Записки Ленинград. гос. пед. ин-та им. А.И. Герцена. – Л.: Просвещение, 1956. – Т. 21. – С. 45-70.
2. Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С.136-137.
3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 416 с.

4. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М.: Прогресс, 1984. – 448 с.
5. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / В. В. Виноградов // Избранные труды: Исследования по русской грамматике. – М.: Наука, 1975. – С. 53-87.
6. Николаева Т.М. Лингвистика текста: Современное состояние и перспективы / Т.М. Николаева // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 8. – М.: Прогресс, 1978. – С.5-42.
7. Панфилов В. З. Категория модальности и её роль в конституировании структуры предложения и суждения / В. З. Панфилов // Вопросы языко-знания. – 1977. – № 4. – С. 37-48.
8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
9. Серио П. Квадратура смысла / П. Серио. – М.: Прогресс, 1999. – 416 с.
10. Степанов Ю. С. Альтернативный мир, дискурс, факт и принцип причинности / Ю.С. Степанов // Язык и наука конца XX века. Сб. статей. – М.: РГГУ, 1995. – С. 35-73.
11. Concise Encyclopedia of Pragmatics / J. Mey – L.: Pergamon, 1998. – 1200 p.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

12. Бурбело В.Б. Дискурс і смисл / В.Б. Бурбело // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Іноземна філологія / Л.В. Клименко. – К.: Київський університет, 2009. – №42. – С. 4-7.
13. Матвеева О.О. Наукова полеміка щодо співвідношення понять тексту та дискурсу / О.О. Матвеева // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць / Попович М. М., Скаб М.С. – Чернівці: Рута, 2008. – №386. Романо-слов'янський дискурс. – С. 64-67.
14. Попович М.М. Мовна категорія особи: феноменологічний аспект розгляду / М.М. Попович // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць / Попович М.М., Скаб М.С. – Чернівці: Рута, 2008. – №425. Романо-слов'янський дискурс. – С. 23-27.
15. Сафонова Н. Еволюція поглядів на суб'єктивну модальність / Н. Сафонова // Вісник Львівського університету: Серія філологічна / Салига Т. Ю. – Львів, 2004. – №34 Ч.І. – С. 74-80.
16. Combettes B., Kuyumcuyan A. La formation des modalisateurs en français: le cas des locutions formées sur vérité / B. Combettes, A. Kuyumcuyan // Langue française: Grammaticalisation et lexicalisation : la formation d'expressions complexes / S. Prevost, B. Fagard – P., 2007. – №156. – P. 76-92.
17. Coulthard M. Author Identification, idiolect, and linguistic uniqueness / M. Coulthard // Applied Linguistics – L.: Oxford university press, 2004. – №25/4. – P. 431-447.
18. Crisp P. Between extended metaphor and allegory is blending enough? / P. Crisp // Language and literature / G. Hall – Swansea: Poetics and linguistic association, 2008. – №17(4). – P. 291-308.
19. Hyland K. Directives : argument and engagement in academic writing / K. Hyland // Applied Linguistics – L.: Oxford university press, 2002. – №23/2. – P. 215-239.
20. Littlemore J. An empirical study of the relationship between cognitive style and the use of communication strategy / J. Littlemore // Applied Linguistics – L.: Oxford university press, 2001. – №22/2. – P. 241-265.
21. Moline E. Elle volait, comme on aime pour aimer : les propositions d'analogie en comme / E. Moline // Langue française : Points de vue sur "comme " / E. Moline, N. Flaux – P. : Larousse, 2008. – №159. – P. 83-99.
22. Rabatel A. La valeur de " on " pronom indéfini/pronom personnel dans les perceptions représentées / A. Rabatel // L'information grammaticale – P., 2001. – №88. – P. 28-32.
23. Sionis C. Quelques spécificités de la modalisation dans le discours scientifique / C. Sionis // Asp / M. Petit – Bordeaux, 2002. – №35-36. – P. 49-59.
24. Vion R. Modalités, modalisations et discours représentés / R. Vion // Langages : Effacement énonciatif et discours / A. Rabatel – P. : Larousse, 2004. – №156. – P. 96-110.
25. White D.H. Citation analysis and discourse. Analysis Revisited / H.D. White // Applied Linguistics – L.: Oxford university press, 2004. – №25/1. – P. 89-116.